

Als ik er iets mis, dan is het ‘interpretatie’. Vollenhove was zoals gezegd, een beroemd dichter en een gevierd prediker. De dichteres Geertruid Gordon kende de *Kruistriomf* uit haar hoofd; diverse hoorders van zijn preken werden tot tranen bewogen. Maar waarom eigenlijk? Een onwelwillende lezer zou uit de hoofdstukken over de preken net zo goed kunnen afleiden dat het stierlijk vervelende sessies waren. ‘Nauwgezette explicatie bij elke zin, bij elk woord over de gekozen tekst, filologische beschouwingen aangaande de weergave ervan in diverse talen [...], de uitleg ervan, onder kritische verwijzing naar hetgeen talrijke oude en recente [...] bijbelvorsers hadden aangereikt: het vormde de kern van de preken’ (p. 346). De actualiteit speelde een rol, maar op een wijze die in die tijd ‘zeer gebruikelijk’ was (p. 354) – en kruipend in de huid van die onwelwillende lezer denk ik dan aan ‘voorspelbaar’. Er is sprake van ‘extreem’ geleerdheidsvertoon, van een ‘de gelovigen verblindende pronkzucht’ (p. 358); van betogen die, behalve met een aaneenschakeling van teksten uit de Schrift en met schriftbewijzen voor alles wat werd geponeerd, gelardeerd [zijn] met aanhalingen en exclamaties in Hebreeuws, Grieks en Latijn [...] (p. 360). Dat alles klinkt nu niet bepaald als een aanbeveling. Waarin zat de magie die Vollenhoves woorden en verzen kennelijk toch hebben uitgeoefend? Weliswaar wordt er ruim geciteerd, maar het is een illusie te denken dat de teksten alleen daarmee tot leven komen. Zo staat er op p. 355-356 een lang fragment uit een preek waarin Vollenhove herinnert aan de dramatisch verlopen zeeslag bij Lowestoft (1665). Dibbets besluit dan: ‘Na het lezen van een dergelijke beeldende passage verbaast het niet dat Coccius [...] erop heeft gewezen dat Vollenhove de tranen los heeft gepreekt’ (p. 356). Ik denk dat er meer nodig is om lezers van nu zich daar niet over te laten verbazen. Wie dit massieve blok geëxalteerd proza leest, kan zich met evenveel recht verbazen dat mensen daar iedere zondag (minstens) een uur lang naar kwamen luisteren. Citaten kunnen contra-illustratief zijn... Het helpt ook niet dat ze in dit boek allemaal vol staan met woordverklaringen tussen vierkante haken, tot twee of drie per regel, wat elke vaart aan de lectuur ontnemt. Ik denk dat de originele glans van dit soort passages beter overkomt in een gemoderniseerde versie, met op zijn minst alinea’s en een inzichtelijke interpunctie – al blijft het ook dan behelpen, en vraag ik nu wellicht te veel of onderschat ik het type lezer voor wie dit boek gemaakt is. Toch: meer literair-analytisch commentaar (in een boek met deze titel) zou welkom geweest zijn: over bij-

voorbeeld de parallelismen en de anaforen, en over de pathetische stijlfiguur van de *evidentia*. Zo vanzelfsprekend is het allemaal niet (meer). *Mutatis mutandis* geldt dezelfde bedenking voor de behandeling van de poëzie (al ontbreken lees-aanwijzingen niet helemaal, vergelijk de wel nuttige notities bij *Kruistriomf*, p. 59-61).

Nog een detail: een paar zetfouten mogen (en ze zijn er), maar dat op p. 24 de namen van Hooft en Huygens verwisseld zijn, is toch echt een beetje te zot (‘in Vollenhoves geboortejaar werd Huygens vijftig en Hooft vijfendertig jaar oud’). En waarom ontbreekt eigenlijk een, al was het maar voorlopige, inventarisatie van de gedichten (p. 418)? Of van de preken? Ik neem aan dat de auteur het nodige materiaal toch wel in huis heeft en zulke lijsten zijn alleen maar handig voor het verdere onderzoek, waar ten slotte ook een paar goede suggesties voor worden aangereikt.

Ton van Strien

Marco Prandoni, *Een mozaïek van stemmen. Verbeeldend lezen in Vondels Gysbreght* van Aemstel. Hilversum: Verloren, 2007. – 208 pp. ISBN 978 90 8704 022. € 20,-.

Menno ter Braak heeft geen gelijk gekregen met zijn veronderstelling dat ‘het gesprek met de vorigen’ niet meer met Vondel gevoerd zou kunnen worden, omdat deze een ‘al te vorige’, een dode, zou zijn geworden. (*Verzameld werk*, iv, 166-167) Integendeel, gedurende de laatste vijftig jaar is Vondel onderwerp geweest van vele studies, die steeds weer mogelijkheden te over boden voor discussie. Op een bijzondere manier is dat ook nu het geval in de dissertatie van Prandoni.

De auteur beperkt zich tot het uiterste door zich slechts op Vondels dramatisch werk, nog weer toegespitst op de *Gysbreght*, te richten met de bedoeling ‘de steeds meer uit elkaar drijvende interpretaties opnieuw te bekijken en Vondel stuk te herijken’. (p.12) Prandoni analyseert hiertoe de tragedie vooral vanuit intertekstuele verbanden die Vondels bronnen van inspiratie zijn geweest en die door het contemporaine publiek konden worden gemobiliseerd. Ook de renaissanceistische genreconventies en de functies van narrativiteit acht hij belangrijk; aparte aandacht besteedt hij aan de in het drama gepresenteerde *gender*-representaties.

Prandoni spreekt van een soms ‘wurgende inkadering’ (p. 43) vanwege het inweven van zo vele preteksten, maar heft het negatieve van deze formulering op met zijn terecht opmerking dat juist zo’n dwingend referentiekader alert moet maken

op allerlei afwijkingen. Daarvan geeft hij voorbeelden, waartoe hij klassieke en contemporaine teksten in zijn analyse en interpretatie betreft. Prandoni's waarnemingen over de ontleningen aan vooral boek ii van de *Aeneis* vormen bekende stof. Het vernieuwende ligt in de wijze waarop hij de aard van de transposities in de tragedie beziet. Hij zet helder uiteen hoezeer het epische model een 'episerende tragedie' van het drama heeft gemaakt (p. 31), waarin de narratio een uiterst belangrijk element van het stuk vormt. De door Smit (1975) geformuleerde regel als zou een *genus mixtum* in dezen verboden zijn, weet hij hiermee te nuanceren. Discussies blijven natuurlijk altijd mogelijk. Zo brengt Prandoni de afscheidsscène tussen Hektor en Andromache uit *Ilias* vi in verband met Badelochs woordenstrijd in het vijfde bedrijf als Gysbreght zich opnieuw in de strijd wil storten. Dat Badeloch zich in die akte echter tegelijk tegen Gysbreght en broer Peter moet verzetten, dus zowel het wereldlijk als het kerkelijk gezag moet aanvalen, wordt in dit verband niet aan de orde gesteld. En zulke ogenschijnlijk kleine veranderingen bepalen, zoals de auteur elders opmerkt, uiteindelijk het gezicht van het nieuwe werk. (p. 45)

In zijn studie gaat Prandoni met grote vakbekwaamheid in discussie met hedendaagse vakgenoten. Zo komt hij tot een nieuwe waardering over het optreden van bisschop Gozewijn door af te zien van 'de beruchte "auteursintentie"' (p. 118), en verschillende tekstlagen aan te wijzen die de gelaagdheid en meerduidigheid van de tragedie ook ten aanzien van dit personage verwoorden. In deze analyse staat een tekstinterne benadering centraal. Een zelfde werkwijze past hij toe om te laten zien dat Gysbreght, anders dan sommige interpretatoren menen, wel degelijk moedig en beheerst als legerleider optreedt. (p. 66) Een interpretatie als zou Gysbreght lijden aan pathologische zwaarmoedigheid weet hij op grond van tekstinterne en -externe argumenten te ontzenuwen. (p. 157) En de door interpretatoren veronderstelde ongelovigheid van Badeloch bestrijdt hij door naar een brede intertekst van christelijk-stoïcijnse werken en historiedrama's te wijzen. In enkele gevallen wordt de eigen interpretatie naar mijn oordeel te weinig onderbouwd. Zo bij de vraag of Gysbreght al dan niet in razernij (in de betekenis van waanzin) vervalt als Badeloch blijft weigeren zonder hem te vertrekken.

Een belangrijk element van het boek vormt de *gender*-invalshoek. De vraag is dan in hoeverre de traditionele invulling en mogelijke doorbrekingen van patronen van mannelijkheid en vrouwelijkheid zichtbaar worden in de gedragingen van de personages m/v. *Gender*-aspecten blijken

belangrijk bij de duiding van alle personages, maar zijn het meest manifest bij de beide hoofdrolspelers. Gysbreght vervult volgens Prandoni zijn rol als gezins-, clan- en stadshoofd met verve, waarbij 'de familiale banden voorop staan' (p. 96). Dit valt weliswaar af te leiden uit een uitspraak van Gysbreght zelf (r. 1748-1749), maar wordt gelogenstraft door zijn handelingen. De verantwoordelijkheid voor zijn eigen gezin neemt Aemstel in ieder geval pas op zich op bevel van Rafael. Kort daarvoor wenste hij zijn 'onnut gezin' nog tot een onzekere vlucht te bewegen. In relatie tot Badeloch is het een waaiar aan intertekstuele verbanden die in eerste instantie leiden naar een typering van de slotvrouw als een traditioneel 'tragisch vrouwenpersonage'. Haar optreden en dat van Gysbreght dienen echter uiteindelijk gezien te worden in het licht van het optreden van Rafael. De bovennatuurlijke inmenging herstelt volgens Prandoni de vrouwenstem in haar waardigheid en doet Badeloch uitgroeien boven haar genre én *gender*-intertekst. (p. 148) In dit kader had zeker de bijbelse intertekst een plaats kunnen krijgen. Kerstmis, zo nadrukkelijk aanwezig door het tijdstip van de handeling en zo aangrijpend bezongen in de rei van Clarissen, waarin het verdriet van moeders het thema is, krijgt wonderlijk genoeg in deze studie geen aandacht.

Terzijde zij opgemerkt dat ook de moderne onderzoeker zich niet steeds van gegenderde uitspraken weet te onthouden. Opvallend is namelijk Prandoni's eigen gebruik van 'vader(lijk)'. Zo de formulering dat Gysbreght zijn soldaten 'vaderlijk' aanmoedigt (p. 62-63), dat Arend in zijn verslag Gysbreght wenst te presenteren als een 'vaderlijk figuur' (p. 65), als een 'echte vaderfiguur' (p. 182) en dat Gozewijn 'de woorden van een echte vader' tegen Gysbreght spreekt. (p. 104) Niets in Vondels tekst geeft op deze plaatsen aanleiding om deze kwalificatie te kiezen.

Prandoni's mozaïek van stemmen laat nog veel meer horen. Er is bijvoorbeeld een hoofdstuk over de spion Vosmeer dat verrassende interteksten weet te openen. Ook het optreden van Gysbreght geanalyseerd vanuit het mannelijk eerbegrip levert waardevolle interpretaties. In de zeker niet afgeronde discussie over Vondels werk zal deze studie voortaan verrijkend meeklinken.

Bibliografie

Ter Braak 1938 – Menno ter Braak, *In gesprek met de vorigen*, in: *Verzameld werk* IV, Amsterdam: Van Oorschot, 1951/1980, p. 5-176.

Smit 1975 – W.A.P. Smit, *Kalliope in de Nederlanden. Het renaissanceistisch-klassicistische epos van 1550 tot 1850*. Eerste deel. Assen: Van Gorcum.

A. Agnes Sneller

Jos Joosten, *Misbaar. Hoe literatuur literatuur wordt*. [Nijmegen:] Vantilt, [2008]. – 224 pp. ISBN 978 90 77503 80 5. € 19,90.

Wat hebben literatuursocioloog Pierre Bourdieu en succesauteur Kluun met elkaar te maken? Een antwoord op deze opmerkelijke vraag is te vinden in *Misbaar*, de nieuwe essaybundel van de Nijmeegse hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde Jos Joosten. In het essay ‘Waarom gelooft Kluun?’ verdiept hij zich in de manieren waarop de populaire schrijver zich door het literaire veld beweegt. Kluun laat zich regelmatig negatief uit over de ‘hoge literatuur’ en de literatuurkritiek. Je zou dus denken dat hij niets moet hebben van het literaire veld. Niets is echter minder waar. Joosten laat zien dat al deze klachten er juist op zijn gericht om via een omweg toch literaire erkenning te verwerven. Kluun speelt een intrigerende dubbelrol: hij wil én geld verdienen én de status van het schrijverschap verwerven. Volgens de literatuursociologie van Bourdieu zouden we verwachten dat die twee dingen niet samengaan, maar hier stuiten we op een geval dat het tegendeel bewijst. Kluun gedraagt zich in een bepaald opzicht als een normdoorbreekende avant-gardist. Hij stelt een van de basisvoorwaarden van het literaire veld kritisch aan de kaak: dat hoge literatuur zich zou onttrekken aan economische wetten. In die zin keert hij zich tegen het literaire veld, maar tegelijkertijd houdt hij het voortdurend in het oog. En als zijn tweede roman *De weduwenaar* in allerlei kwaliteitskranten besproken wordt, lijkt hij min of meer vanzelfsprekend deel van het literaire veld geworden te zijn.

Joosten levert een literatuursociologische analyse van de strategieën die Kluun hanteert in het literaire veld. Die analyse is grotendeels overtuigend, behalve dan dat Joosten wel erg veel waarde hecht aan het ondermijnende karakter van deze schrijver. Het ‘tweesporenbeleid’ dat de wetten van het autonome literaire veld ondermijnt, is in de naoorlogse literatuur al door talloze auteurs uitgevoerd: in de eerste plaats door Gerard Reve, die gezien zou kunnen worden als een ‘nieuwe wettensteller’, vervolgens door diverse auteurs als Jan Wolkers, Maarten ‘t Hart, Joost Zwagerman, Ronald Giphart, Heleen van

Rooyen, Geert Mak, en de laatste jaren ook nog eens door de talloze schrijvers van literaire thrillers. Zo bezien is Kluun niet een kritische geest die de wetten van het veld ter discussie stelt, maar een jonge schrijver die zich gemakkelijk voegt in een commercieel aantrekkelijke literaire traditie, die zichzelf in stand houdt met het gebruik van gratuite clichés over literatuurkritiek en literatuurwetenschap.

Halverwege het artikel doet Joosten iets wat we met recht verfrissend mogen noemen voor een door Bourdieu geïnspireerde denker. Hij doet zijn objectiverende jasje uit, wordt een speler op het veld dat hij zojuist nog bestudeerde en gaat teksten lezen. Middels een vergelijkende interpretatie van Grunbergs *Tirza* en Kluuns *Komt een vrouw bij de dokter* gaat Joosten in discussie met de critici Elsbeth Etty en Arie Storm, die Kluuns roman negatief beoordeelden. Hij richt zich daarbij op de kritiek dat Kluuns werk autobiografisch zou zijn. Etty zou zich hebben laten leiden door deze vaststelling wanneer zij haar negatieve evaluatie van het gedrag van de hoofdpersoon aangrijpt om de roman te veroordelen.

Joosten houdt deze critici het aloude onderscheid tussen de biografische auteur en de *implied author* voor. Wat gebeurt er als we heen prikken door het quasi-autobiografische rookgordijn dat Kluun optrekt, en de roman bekijken als een bewuste literaire constructie? Dan is *Komt een vrouw bij de dokter* ineens ‘een schets van een leefwereld, waarbinnen vorm en inhoud perfect op hun plaats vallen’. De *implied author* schetst een wereld waarin een bepaald type mens neer wordt gezet, met alle negatieve kanten die erbij horen:

Wat er nu ligt, is een ik-verhaal (persoonlijk perspectief) van iemand die ons onbecommentarieerd deelgenoot maakt van zijn beleefingswereld. Geschreven vanuit een *implied author* die nergens uit zijn rol valt van ongelletterde, aculturele, omhooggefallen hea’er. Een mooi voorbeeld is het gebruik van wramples.

Die ‘wramples’ zijn de tekstcitaten uit de popmuziek die boven elk hoofdstuk te vinden zijn. Wrampelen is Kluuns modieuze woord voor wat van oudsher intertekstualiteit wordt genoemd. Deze verwijzingen spelen een centrale rol in Joostens interpretatie van de roman. Zij maken namelijk inzichtelijk dat er een verschil is tussen *implied author* Kluun en de auteur Raymond van de Klundert. Joosten gaat er namelijk vanuit dat Van de Klundert heus wel weet dat wrampelen niets anders is dan intertekstueel verwijzen, maar dat hij bewust een *implied author* Kluun